

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі розвитку професійної правової свідомості курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Проаналізовано засоби психологічного впливу на професійне становлення майбутніх офіцерів ОВС, зокрема, можливості застосування тренінгової роботи із курсантами-правознавцями. Описано соціально-психологічний тренінг розвитку засад професійної правосвідомості курсантів ВНЗ МВС, розроблений на основі аналізу результатів емпіричного дослідження.

Ключові слова: правосвідомість, професійна правосвідомість, засоби психологічного впливу, соціально-психологічний тренінг, професійне становлення особистості.

Стаття посвячена проблеме развития профессионального правового сознания курсантов высших учебных учреждений МВД Украины. Проанализированы средства психологического воздействия на профессиональное становление будущих офицеров ОВД, в частности, возможности использования тренинговой работы с курсантами-правоведами. Описан социально-психологический тренинг развития основ профессионального правосознания курсантов вузов МВД, созданный на основе анализа результатов эмпирического исследования.

Ключевые слова: правосознание, профессиональное правосознание, средства психического воздействия, социально-психологический тренинг, профессиональное становление личности.

Важливим аспектом правової соціалізації курсантів-правознавців є процес їхньої адаптації до умов професійного навчання та діяльності, який, за висновками В.В. Конопльова, детермінується адаптивністю особистості – сукупністю особистісних якостей, що визначають темп і ступінь перебудови особистості [10, 9]. Формування професійної правової свідомості індивіда є ключовою умовою високої адаптивності саме правознавця. Жодна інша сфера професійної діяльності не ставить такі високі вимоги щодо розуміння та готовності до активного прийняття правової дійсності та забезпечення правопорядку. Тому професійна правосвідомість курсантів вищих навчальних закладів МВС України формується як професійно важлива якість особистості, що забезпечує належний ступінь готовності до здійснення юридичної діяльності та гарантії запобігання професійної деформації майбутніх фахівців.

Сукупна дія чинників професійного навчання і практичної діяльності визначає розвиток спеціальних професійних здібностей, що впливають на формування професійної правосвідомості юриста. Водночас власне розкриття понять «правосвідомість» та «професійна правосвідомість» у сучасній юридичній психології лишається спірним питанням, що знаходить своє відображення залежно від концептуального підходу, використаного кожним конкретним дослідником. Відтак можливості практичного втручання у формування професійної правової свідомості працівників ОВС є актуальною проблемою фахової підготовки курсантів ВНЗ МВС України.

Об'єктом даного дослідження є правова свідомість особистості, **предметом** – соціально-психологічний тренінг розвитку

професійної правової свідомості курсантів ВНЗ МВС України.

Відштовхуючись від розуміння правової свідомості як засвоєної суб'єктом системи знань, які відбивають прийнятий у даному суспільстві правопорядок, що визначає самоорганізацію соціально-нормативної поведінки індивіда, групи чи суспільства [1, 109], **метою** даного дослідження є вивчити можливості застосування соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку професійної правової свідомості курсантів ВНЗ МВС України. Для реалізації означеної мети потребують вирішення наступні **завдання**: проаналізувати психологічні засоби впливу на особистість майбутніх офіцерів ОВС, зокрема, узагальнений досвід застосування тренінгових форм роботи; охарактеризувати розроблену тренінгову програму розвитку засад професійної правової свідомості курсантів та студентів ВНЗ МВС України.

Актуальною потребою впливу з метою спрямованості та оптимізації формування професійної правової свідомості курсантів-правознавців вважають більшість дослідників цієї проблеми. Серед основних функцій психологічного супроводження діяльності органів внутрішніх справ, зокрема оперативно-розшукової, Ю.Б. Ірхін називає вивчення психологічних чинників навчання і підготовки до практичної діяльності, професійного становлення і зростання правознавців, удосконалення професійно важливих якостей особистості, формування високого рівня професійної готовності [5, 9-12].

Становлення суб'єкта професійної діяльності відбувається у процесі підготовки до вибору професії, теоретичного та практичного навчання, адаптації до умов обраної професії і вдосконалення професійної майстерності,

самореалізації індивіда. Л.І. Мороз та С.І. Яковенко слушно зауважують, що ефективність усіх перелічених складових визначається здатністю особистістю усвідомити призначення, зміст та цінності обраної професійної діяльності, оволодіти професійними стандартами, засвоїти запропоновані представниками цієї діяльності успішні алгоритми досягнення актуальних професійних завдань та напрацювати власні [8, 59].

Професійне становлення особистості, зокрема у такому складному виді діяльності, як служба в ОВС, потребує достатньої психологічної готовності та підтримки індивіда. Засобами психологічної підготовки можуть бути психологічні практикуми, групові дискусії, психотехнічні рольові вправи, тренінги, зокрема, тренінги, спрямовані на розвиток професійно важливих якостей [3, 15]. В.П. Малахов відстоює необхідність застосування методів, заснованих на принципах умовно-рефлекторного зв'язку та здатних стимулювати креативне сприйняття та соціально прийнятну поведінку. Виникає можливість впливати лише на окремі структурні компоненти правосвідомості осіб, що здобувають юридичну освіту, класифікуючи систему професійної правової свідомості особистості на окремі рівні залежно від періоду їхнього розвитку: професійне навчання, відбір, адаптація тощо [7, 99].

Проте глибинна взаємозалежність структурних компонентів правової свідомості особистості, особливо з огляду на системність та рефлексивний характер професійної правосвідомості, дозволяє здійснювати достатньо ефективний психологічний вплив на формування усієї системи правосвідомості курсантів-правознавців, опосередкований конкретними елементами.

Розглядаючи систему правової свідомості з позиції взаємодії її відбивних та регуляторних властивостей [4, 10], слід визнати актуальність проблеми поглиблення взаємозв'язків між структурними елементами правосприйняття та діяльності у правовому полі, а також раціональність цілеспрямованого психологічного впливу на розвиток засад професійної правосвідомості курсантів ВНЗ МВС України. На вирішення цієї проблеми спрямований деталізований нижче соціально-психологічний тренінг, призначений для впровадження у вищих навчальних закладах МВС України.

Використання тренінгових технологій у процесі підготовки та перепідготовки працівників ОВС визнають ефективним засобом впливу на професійне зростання

особистості В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, В.О. Лефтеров, Л.І. Мороз, С.І. Яковенко та інші [2; 6; 8]. Поняття «тренінг» охоплює чисельні методики, пов'язані із різними сферами практичного навчання, підготовки, виховання. У психологічній науці тренінгова робота, за визначенням С.І. Макшанова, спрямована на досягнення навмисних змін психологічних характеристик, властивостей, феноменів особистості, зокрема, ознак професійного розвитку [8, 68].

Співвіднесення ефективності тренінгової роботи із її завданнями забезпечують механізми рефлексії та зворотного зв'язку, що впливають на характеристики об'єктивізації проявів учасників, полегшують подолання проявів імпульсивної поведінки, сприяють зосередженню на реалізації поставленої мети тренінгу. Загалом ефективність тренінгу психологічного забезпечення формування готовності курсантів до служби в органах внутрішніх справ є зміни показників професійно-важливих і особистісних властивостей учасників, а також взаємозв'язок цих змін з характеристиками актуального організаційного контексту [6, 39].

Вагомим чинником досягнення завдань тренінгової роботи є вмотивованість участі курсантів та працівників ОВС, що визначається актуальністю питань, що розглядаються. Водночас досліджувані проблеми можуть не створювати достатніх, очевидних умов для зацікавлення кожного індивіда, тому завданням тренера є створити проблемну ситуацію, орієнтуючись на значущі потреби та інтереси учасників занять. Л.І. Мороз наголошує на тому, що оптимальну результативність тренінгової роботи визначають лише внутрішні стимули активності особистості. Ефективність тренінгу гарантується позитивним мисленням, що базується на саморозвитку особистості, здатністю до змін мотиваційних настанов, відсутністю мотивів уникнення [9, 211-212].

Тренінгові заняття об'єднують використання чисельних методичних прийомів і засобів психологічного впливу на учасників тренінгу. С.І. Макшанов класифікував усі методичні засоби тренінгової роботи щодо професійного розвитку особистості на три групи:

- 1) техніки надання інформації (міні-лекції, дискусії, презентації, модерації тощо);
- 2) імітаційні, спрямовані на тренування у безпечних умовах (психогімнастичні вправи різної спрямованості, ігрові техніки, кейс-метод, медитативні та інші);

Питання психології

3) техніки створення реального середовища, пов'язані із виконанням завдань у реальних умовах [8, 142-143].

Запропонований соціально-психологічний тренінг за своїм призначенням відноситься до типу суб'єктно-діяльнісних тренінгу професійно-психологічного спрямування, оскільки спрямований на формування практичних умінь і навичок правореалізації, нових форм поведінки у правовому полі, розвиток самосприйняття курсантів як активних учасників правозастосування, поєднує групові та інтрапсихічні вправи, роботу у мікрогрупах [8, 82].

На основі аналізу результатів емпіричного дослідження 261 респондентів, у тому числі курсантів, слухачів магістратури та студентів Харківського національного університету внутрішніх справ і студентів економічного напряму підготовки визначено специфічні прояви формування правосвідомості курсантів з огляду на профільну підготовку за юридичним напрямом та в специфічних умовах навчання курсантської молоді.

Виявлені кореляційні зв'язки показників позитивних видів ставлення до права із емоційною сферою досліджуваних курсантів свідчать про потребу стимулювання позитивних правових почуттів та інших типів переживань у курсантів ВНЗ МВС з метою формування засад професійної правосвідомості особистості. Також досліджені специфічні передумови деформації правосвідомості під впливом низької мотивації досягнень, недостатнього рівня внутрішньої напруженості, що вимагає стимулювання у майбутніх офіцерів ОВС пошукової активності у сфері права.

Представлена тренінгова програма розрахована на курсантів другого-четвертого семестрів підготовки у ВНЗ МВС України, оскільки на цьому етапі фахового навчання оптимальним є закладення фундаментальних засад професійної правосвідомості, необхідної для успішного становлення курсанта як майбутнього офіцера ОВС. Слід зазначити, що проведення тренінгу на першому курсі рекомендується у другому семестрі з урахуванням рівня складності використаних завдань та етапу розвитку, згуртованості групи [2 85]. Водночас дана програма без суттєвих коректив також рекомендована до застосування серед студентів ВНЗ МВС України, практичне навчання яких безпосередньо пов'язане із органами внутрішніх справ, а також може бути частково модельована відносно розвитку професійної свідомості юристів іншого напряму підготовки з урахуванням окремої специфіки третього блоку програми, орієнтованої на майбутніх працівників ОВС.

Тренінгова програма розрахована для роботи у групі із 12-15 осіб на 8 занять тривалістю 2 академічні години кожне (загальна тривалість тренінгу – 16 годин). Усі заняття об'єднані у три блоки. Блок 1 «Правосвідомість індивіда як важлива складова суспільного життя» спрямований на формування шанобливого ставлення до права, розуміння ролі правових норм у житті кожного індивіда, тобто має на меті актуалізацію правових переживань та стимуляцію розвитку правосвідомості особистості (див. табл. 1).

Таблиця 1

Схема блоку 1 «Правосвідомість індивіда як важлива складова суспільного життя»

Заняття	Тема	Основні завдання	Тривалість
1	Правові норми у нашому житті	- актуалізувати уявлення про правові норми, їхнє значення у житті кожного індивіда, - формувати шанобливе ставлення до права як важливого регулятора суспільних відносин	2
2	Соціальний вплив на правомірну поведінку людини	- формувати уявлення про умови реалізації правових уявлень в різних соціальних умовах - формувати переконаність у необхідності дотримання правових норм для забезпечення стабільності суспільства	2
<i>Усього</i>			4

Ідеалізація правової дійсності при практичній взаємодії із нею уже на етапі адаптації працівників ОВС з високою імовірністю провокує переосмислення усієї системи ставлення до права, категоричного перегляду оцінки правових

інститутів та власної ролі у їх діяльності, що загрожує розвитком деформації правосвідомості, а відтак – професійної деформації працівників ОВС. Це обумовлює необхідність психологічної підтримки формування реалістичного сприйняття

Питання психології

правової системи, підтримання емоційного підґрунтя правосвідомості, усвідомлення важливості кожного індивіда, а особливо –

представника правоохоронної системи – у дотриманні правопорядку, стабільності.

Таблиця 2

Схема блоку 2 «Роль кожного індивіда у правовій дійсності»

Заняття	Тема	Основні завдання	Тривалість
3	Взаємозв'язки між людьми у правовій дійсності	формувати: - позитивні правові почуття, - установки на правомірну поведінку, - повагу до права як до засобу ефективної взаємодії між людьми	2
4	Свідоме і несвідоме у формуванні правомірної поведінки людини	- виявити підсвідомі аспекти ставлення до права - стимулювати формування позитивних правових почуттів, - сприяти професійній орієнтації курсантів	2
5	Психологічні аспекти прийняття рішення у рамках закону	- формувати позитивні правові установки, - готовність до усвідомленого вибору правомірної поведінки, - актуалізувати знання курсантів про правові мотиви	2
<i>Усього</i>			6

Блок 2 «Роль кожного індивіда у правовій дійсності» присвячений проблемам індивідуальної відповідальності людини у суспільстві, значенню соціального оточення у правомірній поведінці людини, тобто спрямований на формування поглибленого розуміння місця індивіда у правовій системі (див. табл. 2).

Правова свідомість курсантів на початку навчання у ВНЗ системи МВС характеризується наявністю ілюзорних, ідеалістичних уявлень про правову дійсність, безпосередньо пов'язаних із позитивним емоційним переживанням особистісної причетності до сфери права.

Протягом професійної підготовки забезпечується поступове домінування особистого досвіду взаємодії із правовим середовищем. Однак у цьому процесі трансформації структури правосвідомості можуть нівелюватися недостатньо емпірично підкріплені позитивні правові почуття. Це визначає можливість стимулювання зміцнення взаємозв'язків у системі правосвідомості майбутніх правоохоронців шляхом актуалізації, підтримання на провідних позиціях особистісного усвідомлення позитивних емоцій щодо правової дійсності.

Таблиця 3

Схема блоку 3 «Роль правосвідомості у діяльності працівників ОВС»

Заняття	Тема	Основні завдання	Тривалість
6	Психологічний портрет працівника ОВС	- актуалізувати уявлення курсантів про особливості обраної майбутньої професії, професійні вимоги до них як до майбутніх фахівців-правознавців, - формувати переконання у необхідності особистої поваги до права та правомірної поведінки для збереження позитивного іміджу ОВС	2
7	Вплив працівників ОВС на підтримання правопорядку у суспільстві	- формувати переконаності у впливі правомірної діяльності правозахисних структур на правопорядок у цілому суспільстві, - зміцнювати позитивні правові почуття та настанови, пов'язані із майбутньою професійною діяльністю курсантів-правознавців	2
8	Моє місце у правовій дійсності як майбутнього працівника ОВС	- орієнтувати курсантів ВНЗ МВС на подальшу самостійну роботу щодо підвищення готовності до майбутньої професійної діяльності, - формувати настанови на саморозвиток професійно важливих якостей, шанобливого ставлення до права	2
<i>Усього</i>			6

Блок 3 «Роль правосвідомості у діяльності працівників ОВС» має на меті систематизувати уявлення курсантів про роль правосвідомості у юридичній діяльності, сформувати переконаність у необхідності

правомірної поведінки правозахисників, сприяти формуванню професійної правосвідомості курсантів як майбутніх працівників ОВС (див. табл. 3).

Реалістичне ставлення до права курсантів-правознавців впливає на формування ціннісних орієнтацій, що визначають спрямованість особистості на нормалізацію соціальних відносин шляхом прийняття соціальних норм та традиційних ідеалів та реалізацію власного потенціалу, самоусвідомлення у навчальній та професійній сферах.

Висновки. Проблема розвитку професійної правової свідомості курсантів вищих навчальних закладів МВС України лишається актуальною у сучасній юридичній психології попри намагання вжити різноманітні психолого-педагогічні засоби формування професійної компетентності особистості. До найефективніших методів психологічного впливу на професійне становлення майбутніх офіцерів ОВС

належать тренінгові форми роботи із курсантами-правознавцями.

Аналіз результатів емпіричного дослідження доводить існування достатньо широких можливостей впливу на оптимізацію професійного становлення курсантів на основі існуючих кореляційних зв'язків правосприйняття та емоційної, мотиваційної, ціннісної та інших сфер особистості. Розроблений соціально-психологічний тренінг розвитку засад професійної правосвідомості курсантів ВНЗ МВС спрямований стимуляцію розвитку правосвідомості особистості шляхом актуалізації правових переживань, самоусвідомлення власної позиції як активного учасника правовідносин, формування настанов правомірної поведінки і систематизації уявлень курсантів про роль правосвідомості у юридичній діяльності.

Література:

1. Бандурка А.М. Юридическая психология [Текст] : учеб. / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Х.: Издательство Национального университета внутренних дел, 2001. – 640 с.
2. Барко В.І. Розвиток комунікативних умінь керівників міліції та вирішення конфліктів (психолого-педагогічний аспект) [Текст] : навч. посіб. / В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, П.П. Підюков. – К. : Київський юрид. інститут, 2005. – 120 с.
3. Думко Ф.К. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС [Текст] / Ф.К. Думко, Г.Є. Запорожцева / За ред. Думка Ф.К. ; Одеський ін-т внутрішніх справ. – О. : НДРВВ ОВС, 2000. – 47 с. – (Серія «Професійна підготовка співробітників ОВС»).
4. Землянська О.В. Особистість як суб'єкт правосвідомості та об'єкт судово-психологічної експертизи [Текст] : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06 / О. В. Землянська / Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 34 с.
5. Ірхін Ю. Б. Психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів [Текст] : навч. посіб. / Ю. Б. Ірхін. – К. : РВЦ КНУВС : Друкарня МВС, 2007. – 94 с.
6. Лефтеров В.О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ [Текст] : монографія / В.О. Лефтеров. – Том II: Психотренінг в ОВС: практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження. – Донецьк: ДЮІ, 2008. – 286 с.
7. Малахов В.П. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов [Текст] / В.П. Малахов // Право и образование. – 2002. – №6. – С. 95-100
8. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг [Текст] : підручн. / Л.І. Мороз, С.І. Яковенко. – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2011. – 252 с.
9. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) [Текст] : монографія / Л.І. Мороз. – Івано-Франківськ: ЗАТ «Наддніпряньська друкарня», 2007. – 312 с.
10. Яворська Г.Х. Формування соціально-професійної зрілості у курсантів – майбутніх офіцерів міліції: теоретико-методологічний аспект [Текст] / Г. Х. Яворська ; Одеський юрид. ін-т Нац. ун-ту внутр. справ. – О. : Видавництво Одеського юридичного ін-ту НУВС, 2005. – 248 с.

Teslyk N. M., aspirant

THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL TRAINING OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS OF THE CADETS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT OF MIA OF UKRAINE

The article is devoted to the problem of the development of professional legal consciousness of the cadets of higher educational establishment of MIA of Ukraine. The means of psychological influence of future police officers, including the possibility of using training work with cadets-lawyers, are analyzed in the article. The conducted empirical study showed the relationship of emotional, value-motivation and other aspects of personal development and professional development of cadets. Described developed based on analysis of the results of this study the socio-psychological training the foundations of professional legal consciousness of the cadets of higher educational establishment of MIA. The training program consists of three blocks and actualizes the problems of personal human responsibility in society, aims at developing respect for the law, understanding the role of law in the life of every individual, the development of professional legal consciousness of cadets as future police officers.

Key words: legal consciousness, professional legal consciousness, means of psychological influence, socio-psychological training, personal professional growth.